

דבר המערכת

כתב העת **ילדות: עיון ומחקר בתרבות ילדים** שם לו למטרה לעודד את מחקר ספרות הילדים והנוער. המאמרים בגיליון זה נחלקים לשתי קבוצות: לקבוצה הראשונה משתייכים מאמרים שמאירים תופעות מסוימות בספרות הילדים. לקבוצה השנייה משתייכים מאמרים שמתחקים אחר יצירה מרכזית ומנתחים אותה אגב שימוש בעדשות מחקריות חדשניות.

מאמרה של ד"ר אסנת גביאן עוסק בגלגולה של דמות הצבר בספרות הילדים הישראלית. מאמרה של ד"ר גליה שנברג מצביע על הדמיון בין סוגת הספרות הפנטסטית ובין סוגת המדע הבדיוני ומתחקה אחר דרכי העיצוב בסוגות אלה ואחר האופן שבו מבנים היוצרים את גיבורי היצירות. מאמרן של ד"ר שוש שקד וד"ר אסנת ארגמן סוקר שינויים שהתחוללו בעברית המתורגמת, דרך התבוננות בשבעה תרגומים ועיבודים של "אוהל הדוד תום" מהשנים 1952-2017. מאמרה של ד"ר נעמי בן-גור חושף את יחסם של עיתוני הילדים ביישוב הארצישראלי אל השואה בכלל ואל ניצולי השואה בפרט. ד"ר ניצה דורי קוראת מחדש את אגדות המלך שלמה ודנה בגלגוליהן מבחינה אידיאית-חברתית, אגב התייחסות לאינטראקציה שבין הגורם המספר לנמעניו. דורי ניגשת אל הטקסט מנקודת מבט ביקורתית-אנליטית החושפת את מרכיביה הדידקטיים של הכתיבה הספרותית.

שלוש יצירות מוכרות מוארות במאמרים באור חדש. הרומן **נשים קטנות** מאת לואיזה מיי אלקוט (1868) מוצג על רקע ההשקה בין פמיניזם וביקורת החינוך במאמרו של ד"ר שי רוזין. ד"ר אתי גינזבורג גורדון מציגה במאמרה שלוש אלטרנטיבות פרשניות לסיפור **הפיל שרצה להיות הכי** (1993) מאת פאול קור - פרשנות אמנותית, גילאית ומגדרית. לבסוף, ד"ר סלינה משיח מציגה קריאה פוליטית ברומן **סומכי** (1978) לעמוס עוז (1939-2018), שאנו אבלים על מותו.

אנו תקווה שתמצאו עניין במאמרים אלה.

מערכת כתב העת

המשתתפים בגיליון לפי סדר הא"ב

ד"ר אסנת ארגמן היא דקנית לימודי מוסמך וסגנית נשיא המכללה האקדמית גורדון לחינוך בחיפה, מרצה בכירה בחוג ללשון. מחקרה עוסקים בחינוך לשוני ובחיבורים השונים בין הלשון ובין רגשות ותרבות.

ד"ר נעמי בן-גור היא סופרת ילדים, מרצה, חוקרת, מתרגמת ועורכת. פרסמה למעלה מ-40 ספרי ילדים. זכתה בפרס ראש הממשלה ע"ש לוי אשכול לסופרים עבריים (תשע"ח) ובפרס זאב לספרות ילדים (2007). בשנת 2017 יצא לאור ספרה המחקרי **מחאי, מחאי כפיים: פואטיקה ואידיאולוגיה בשירת הילדים העברית בתקופת היישוב 1939-1948** בהוצאת הקיבוץ המאוחד ומכון מופת. הספר מבוסס על עבודת הדוקטור שהגישה לאוניברסיטה העברית.

ד"ר אסנת גביאן מרצה במכללת אורנים. מלמדת ספרות ילדים, ספרות עממית וקורסים בתרבות וחגי ישראל. גביאן גם מלמדת עברית באולפן במחלקה לחינוך מבוגרים. עבודת התזה שלה בחנה את נקודות הממשק בין ספרות ילדים לסיפור העממי. בעבודת הדוקטורט עסקה גביאן בחילופי נרטיבים בסיפורת לילדים העברית בשנים 1960-1985. מאמרים מפרי עטה בתחומים אלה התפרסמו בכתבי עת שונים במהלך השנים.

ד"ר אתי גורדון גינזבורג היא מרצה לספרות אנגלית במכללת אורנים בטבעון ובמכללה האקדמית גורדון לחינוך בחיפה. עוסקת בעיקר בספרות נונסנס ובספרות ילדים אמריקאית במאה ה-19. מאמרה האחרון, "Queering the Victorian Nursery: Laura Richards's 'My Japanese Fan'" (מאי 2018) זכה בפרס החוקרת המבטיחה של כתב העת *Children's Literature in Education* לשנת 2017.

ד"ר ניצה דורי היא ראשת החוג לגיל הרך במכללת שאנן, המכללה האקדמית הדתית לחינוך, חיפה. מחברת הספרים **סיפורים ושירים מתוך חדר המורים והם שהם אנחנו** (למבוגרים) ו**הסיפור על הילד הירוק, שילת רופאה טובה, הילד חיים אצל רופא השיניים, ספר הכוזרי בעיבוד לילדים, סבתא ספרי לי סיפור, אהבת הארץ של סביחה וסיפורי חגים לגיל הרך** (לילדים). חוקרת ספרות ילדים וספרות לאדינו.

תקצירי המאמרים בעברית

הסתכל בקנקן ולא בתוכו...: דרכי עיצוב העולם, העלילה והדמויות בפנטזיה ובמדע הבדיוני

גליה שנברג

סוגת הפנטזיה וסוגת המדע הבדיוני הן שתי סוגות ספרותיות הכרוכות זו בזו, ושתייהן מנסות לכוון עולם שונה מעולם המציאות המוכר לנו בחיי היום-יום. כדי ליצור הזרה ספרותית הן מאתגרות את חוקי המדע המודרני, ולכן העולם הבדיוני מתואר בהן בפירוט רב. יתרה מזו, שתי הסוגות דידקטיות במידת מה, ומרבית היצירות הנכללות בהן מסתיימות בניצחון הטוב. בשתייהן יש הנמקה סיבתית, אלא שבמדע הבדיוני יש מחויבות לארגון שרשרת של הוכחות מהסיבה לתוצאה, ללא ויתור על שלבי הביניים, כמקובל בדרך החשיבה המדעית המערבית. לעומת זאת בפנטזיה אין מחויבות דומה, ולא פעם נעשית קפיצה מהסיבה לתוצאה בלי כל התייחסות לשלבי הביניים, מהלך המכונה קסם או נס. עוד הבדלים בין הסוגות הללו קשורים לתמטיקה ולזמן. התמות במדע הבדיוני קשורות על פי רוב למדע, ואילו בפנטזיה אין הגבלה תמטית. באשר לזמן, המדע הבדיוני מתרחש בדרך כלל בעתיד, ואילו הפנטזיה מתרחשת בכל זמן - עבר, הווה ועתיד, או בזמן שאינו מוכר לנו ברצף ההיסטורי האנושי.

הקסם שסוגות אלה מהלכות על קהלן נובע מהעיצוב החזותי של המרחב והדמויות הפועלות בו. בפנטזיה אפשרויות העיצוב הן אינסופיות (תקופות היסטוריות, למשל), ואילו במדע הבדיוני ניכר מאמץ עיצובי הקשור לדימויים מודרניסטיים - קו נקי, צורות פשוטות, צבעים אחידים וכדומה. ואולם חשיבות האסטרטגיה העיצובית אינה מתמצה רק בהיותה תחבולה ספרותית, שכן היא אף חודרת אל המציאות הממשית ומשפיעה על עיצובה, או אם להשתמש במונחים של בודריאר, יוצרת סימולקרות. המצאות ש"ניבאו" סופרי המדע הבדיוני (צוללות או טלפונים סלולריים, למשל) הפכו למציאות, ובעקבות יצירות פנטזיה - ספרים וסרטים - מיוצרים גם צעצועים, בגדים, רהיטים ומכונות ממשיים (למשל משקפי הארי פוטר, שמפו של מלך האריות, סנדלי בת הים הקטנה).

אפשר לראות דמיון מפתיע בין שתי הסוגות האלה במה שנוגע לעיצוב אופיים ועולמם הנפשי של הגיבורים המרכזיים, שהם אכן גיבורים במלוא מובן המילה, ולא רק דמויות ספרותיות רגילות, כי פעמים רבות מוטל

ד"ר סלינה משיח היא חוקרת ספרות ילדים ונוער בהקשריה החברתיים והפוליטיים. מחברת הספר **ילדות ולאומיות: דיוקן ילדות מדומיינת בספרות העברית לילדים 1790-1948** (צ'יריקובר, 2000). הייתה ראשת החוג לספרות וספרות לילדים במכללה האקדמית לחינוך ע"ש דוד ילין ועורכת כתב העת **ספרות ילדים ונוער** בשנים 2006-2017. ספרה **אין ילדים מחוץ לפוליטיקה**, הוזן בפוליטיקה ואוריינות פוליטית בתרבות הילדים, ראה אור בהוצאת רסלינג בשנת 2018.

ד"ר שי רודין, מרצה בכיר במכללה האקדמית גורדון לחינוך בחיפה, עוסק במחקר ספרות ילדים ונוער ובחקר ספרות עברית. ערך את כתב העת **עיונים בספרות ילדים** ועורך בהווה את כתב העת **ילדות: עיון ומחקר בתרבות ילדים**. מאמריו עוסקים בספרות ילדים מזוויות שונות - פמיניסטיות, קוויריות ופוסט-קולוניאליסטיות. ספרו **אלימויות: על ייצוגיה של האלימות בספרות העברית החדשה** ראה אור בהוצאת רסלינג בשנת 2012, וספרו **אל עצמה: עיונים ביצירתה של גלילה רון-פדר-עמית** ראה אור בהוצאת מודן בשנת 2018.

ד"ר גליה שנברג היא מרצה בכירה ומכהנת כראשת החוג לספרות במכללה האקדמית גורדון לחינוך בחיפה. עוסקת במחקר ספרות עברית, השוואתית, ספרות עממית וספרות ילדים. ספרה **העיבוד הספרותי מהו?** ראה אור בהוצאת רסלינג בשנת 2016. בתחום ספרות הילדים בולטים מחקריה העוסקים בספרות פנטזיה ומדע בדיוני, בהופעתם של בעלי חיים בספרות הילדים וכן בקשרים שבין פולקלור לספרות ילדים.

ד"ר שוש שקד הקימה את החוג ללשון עברית במכללת אוהלו, והיא עומדת בראשו. מרצה בחוג ללשון באוהלו ובמכללה האקדמית גורדון לחינוך בחיפה. מחקרה עוסק בשיח, רטוריקה, פרגמטיקה וסוציו-לינגוויסטיקה.

לקלוט את הפליטים. לכך נוספה גם המגמה להציג את יהודי הגולה באור חיובי, ולא רק אומלל, ולשם כך הדגישו את גבורתם בהתקוממות במחנות ובמלחמת הפרטיזנים. בהיבט האידיאולוגי, הכתיבה על השואה בעיתוני הילדים שימשה לחיזוק המסר הציוני של ארץ ישראל כביתם של היהודים, והניצולים הוצגו כאנשים הכמהים לעלות אליה.

והצבר הזה הוא אני?: תמורות בנרטיב המעצב את דמות הצבר בסיפורת לילדים 1960-1985

אסנת גביאן

בסיפורת לילדים בישראל עד שנות ה-60 שלט מודל כמעט יחיד של ילדות, ובמרכזו דמות הצבר. ואולם מאז שנות ה-60 חלו תמורות ניכרות בעיצוב הנרטיבי למודל ילדות זה, שאותן יש להבין על רקע תהליכים רחבים יותר שחלו בחברה הישראלית בתקופה הנידונה. הלהט הציוני-המהפכני התחיל דועך, ובמקומו גבר העניין בנושאים אחרים, כמו למשל הפערים החברתיים והעדתיים. היו גם אידיאולוגיות זרות שחדרו לארץ בשנות ה-60 והשפיעו על החברה ועל הספרות. מאחר שלסיפורת הילדים יש תפקיד של הבניית רשת ידע המורה לנמען הצעיר כיצד עליו לחשוב ולהתנהל, איך לדבר, מה מוסרי ומה שגוי, יש להבין את הטקסטים לילדים כפעילות נרטיבית, כלומר אקט פרשני תלוי אידיאולוגיה והשקפת עולם. השינויים באופן עיצוב דמות הצבר נבעו, אם כן, מהאופן החדש בהבניית הידע הנוגע לשאלה מהי ישראליות ומה משמעותה של זהות זו.

המאמר בוחן את התמורות שחלו בדמות הצבר ומצביע על מגמות ההתפתחות בסיפורת הילדים בתקופה הנידונה, על מעמדה של סיפורת הילדים כאתר של מאבק נרטיבי ועל כוחה לשקף תהליכים ואף לקדם אותם. המאמר מוכיח כי גם בטקסטים של שנות ה-60 שלט הנרטיב הציוני, כמסגרת מארגנת של מערכת ערכים. ואולם בקריאה זהירה יותר עולה בבירור השינוי שחל בטקסטים הללו ביחס לדמות הצבר. מצד אחד התרחבו גבולות הדמות וכללו עוד ועוד מגזרים חדשים שהיו בעבר זרים לה ולמאפייניה. מצד שני חל פיחות בערכי הליבה של דמות זו לעומת הדימוי שנוצר לה בשנות ה-40. הילד הישראלי שינה בהדרגה את פניו, והכינוי "צבר" לא הלם אותו עוד. דימוי הילדות כלל כעת ילדים שאורח חייהם, משמעות קיומם, הדיאלוג התרבותי שניהלו עם הקהילה והמדינה היו שונים לחלוטין מזה של הצבר ולפיכך חתרניים ביחס לדמותו. סיפורת

עליהם גורלו של העולם כולו. הדבר מפתיע משום שעיצוב הופעתם, לבושם, נסיבות חייהם, חינוכם ועולמם החיצוני של הגיבורים הללו שונה בתכלית השינוי. השוואה בין הארי פוטר (בספרה של ג'י. ק. רולינג) ובין אנדר (בספרו של אורסון סקוט קארד) מראה שלמרות ההבדלים העמוקים בעיצוב החיצוני של הגיבורים והעולם שבו הם פועלים קיים דמיון רב בעולמם הפנימי. ומכאן אפשר ללמוד כי הייחוד של הגיבורים הללו בעיני קהל הקוראים, או הצופים, קשור לעיצובם החיצוני יותר משהוא נובע מייחוד פנימי.

"אֶחִידָּ פֶּה כּוֹלְנוּ": היחס ליהודי הגולה בשיירת הילדים העברית בעיתוני ילדים בתקופת היישוב (1939-1948)

נעמי בן-גור

מלחמת העולם השנייה והפרסום הרשמי של הסוכנות היהודית ב-23 בנובמבר 1942 בדבר השמדתם השיטתית של יהודי אירופה חוללו מפנה ביחסם של יהודי הארץ אל יהודי הגולה. אמנם השואה הבליטה את הרעיון של שלילת הגלות מתוך הצורך בבית לאומי, אבל היחס אל יהודי הגולה השתנה. לא עוד זרות וניכור אלא קרבה, אמפתיה ודאגה ל"אחינו בגולה". הנרצחים תוארו כאיבר שנכרת מגופו של העם, חלק מנפשו ומלבו. לעיתוני הילדים, שהיו גורם מרכזי בחינוך הלא-פורמלי של הדור הצעיר, היה חלק משמעותי בשינוי זה, באמצעות החומר המערכתי והספרותי שפרסמו. שירי הילדים שהדפיסו, שנועדו לחשוף לפני הקוראים את פניה של יהדות הגולה ולחזק את הזיקה אליה, נחלקו באופן כללי לשני סוגים: שירים שהציגו בעיניים חמות הווי יהודי בגולה של דת ומסורת - אלה פורסמו בעיקר **בדבר לילדים**, שייצג את הציונות הסוציאליסטית החילונית, ושירים שתיארו בעיניים דומעות את גורלם של ניצולי השואה, הביעו הזדהות, דאגה ואמפתיה, הדגישו את רצונם של הפליטים לגאולה בארץ ישראל וקראו לילדים לסייע בקליטתם. שירים אלה פורסמו בכל העיתונים.

עם הגעת הידיעות על המתחולל באירופה אפשר להבחין בכמה מגמות בעיתוני הילדים. היו שירים שניסו לעדן ולעקוף את המראות הקשים, ולעומתם שירים שסיפרו את הסיפור בלשון ישירה, בהם אף כאלה שלא נמנעו מתיאורים ריאליסטיים של הזוועה והסבל. תיאור הסבל היה אמור לעורר אמפתיה ולהכשיר בעקיפין את הלבבות לקליטתם של ניצולי השואה, אך היו גם שירים שפנו בלשון ישירה ומפורשת לילד הישראלי בקריאה

הילדים לא רק שיקפה תמורות שחלו בארץ ובתרבותה אלא גם תרמה להם בכך שהיוותה במה להתפתחויות האלה.

גלגולי גרסאות בשתי אגדות על שלמה המלך (אנגלית)

ניצה דורי

מאמר זה יעסוק בגרסאות של שתי אגדות עם יהודיות על שלמה המלך: "מדוע כפוף ראשה של הרקפת" ו"מדוע חלול עץ הזית". בשתי האגדות מובע צער, כאב ואפילו אבל של שני פרטים מעולם הצומח על מות שלמה המלך. באחת זהו פרח הרקפת המכופף את ראשו, ובאחרת עץ הזית שנעשה חלול בגזעו. הממצאים מצביעים על השמטות או תוספות מכוונות בגרסאות השונות, שהגורם המפיץ אותן הוסיף או השמיט מתוך מטרה להדגיש את אשר ראוי בעיניו להדגיש ולוותר על פרטים שהיו בעיניו מיותרים או שלא היו מתקבלים על קהל הנמענים שלו. לפיכך גם המסר או מוסר ההשכל של כל גרסה משתנה בהתאם לאופי האגדה. האגדה הראשונה עוסקת בחייו של שלמה, בתחילת דרכו כמלך, והשנייה לאחר מותו.

הדיון יתנהל בשני מישורים: החלק הראשון יעסוק בנייתוח של שני הסיפורים, ויידונו בו גלגולי האגדות מבחינה אידאית-חברתית, אגב התייחסות ליחסי הגומלין שבין הגורם המספר לנמעניו; במישור השני ישתקף גלגולו של סיפור האגדה מנקודת מבט ביקורתית-אנליטית המתייחסת לטקסט הספרותי ולמרכיביו הדידקטיים. מטרת המאמר לחשוף את השיקולים התמטיים, הספרותיים, הלשוניים והדידקטיים לריבוי הגרסאות של כל אגדה ולעקוב אחר החידוש בתפיסת ספרות האגדה כספרות המספקת צורך רוחני או נפשי לנמענים.

סומכי לעמוס עוז: אין ילדים מחוץ לפוליטיקה

סלינה משיח

חרף העובדה שהפוליטיקה נוכחת מזוויות רבות בספרות הילדים והנוער, המחקר על ספרות זו נוטה להתרחק משיח פוליטי וחסרות בו פרקטיקות של ניתוח וקריאה פוליטית של יצירות לצעירים. פוליטיקה ואקטואליה, או יחסי כוח ושליטה המניעים את הדמויות, נחשבים לנושאים שיש בהם פלגנות ולעומתיות, והם עומדים כביכול בסתירה לאתיקה ולערכים הרצויים בספרות לצעירים. אך לא זו בלבד שההימנעות מהם אינה משקפת את חיי הילדים במציאות, אלא שהיא קוטעת את קיומו של רצף אנלוגי

הקיים ממילא בין שני המרחבים: המרחב הפוליטי והמרחב הספרותי. במאמר זה אצא מתוך הנחה שאין ילדים מחוץ לפוליטיקה. לא זו בלבד שילדים, כמבוגרים, הם "בעלי חיים פוליטיים", אלא שילדים ובני נוער נחנכים לתרבות, לערכים ולחיי חברה שאינם מנותקים מהפוליטיקה. מטרתו של המאמר לעודד אצל הקוראים הצעירים ואף אצל הסופרים ומתווכי ספרות הילדים והנוער (הורים, מורים, מו"לים, חוקרים ומבקרי ספרות) את ההכרה בחשיבותה של אוריינות פוליטית ולהציע קריאה ביקורתית שנקודת התצפית שלה פוליטית ומטרתה לעורר מודעות לפוליטיקה ולהטמיע מושגים הרווחים בשיח הפוליטי. קריאה זו תחבור לניתוח ההיבטים הספרותיים, החינוכיים והביבליותרפיים המקובלים בנייתוח יצירות ספרותיות לילדים ולבני הנעורים. בקריאה פוליטית בספר **סומכי** מאת עמוס עוז אדגים כיצד הפוליטיקה בהקשרה הלאומי-מדיני שלובה בחיי היום-יום של הילדים וכיצד היא באה לידי ביטוי ביחסי הגומלין, שאף הם פוליטיים, בתוך המשפחה, בין מבוגרים לילדים בבית הספר ובין הילדים לבין עצמם בקבוצת השווים. אבחן מושגים כגון ריבונות מדינית, סכסוך פוליטי, היררכיה, מעשה פוליטי, מאבקי כוח, אלימות, חירות, משא ומתן פוליטי, שלום ופיוס. מצד האמצעים הספרותיים אדגים כיצד נורמות פואטיות באותו הטקסט עצמו יכולות לשמש להנאת הנמענים הצעירים והמבוגרים או להירתם לתועלת המבוגרים בלבד, כאסטרטגיות פוליטיות.

זרמים פמיניסטיים משתמעים ומקומו של החינוך ברומן נשים קטנות

ללואיזה מיי אלקוט (אנגלית)

שי רודין

הרומן **נשים קטנות**, שפורסם בשנת 1868, היה לאחד מספרי הנוער האהובים והנחקרים בכל רחבי העולם וזכה לקריאות שונות ברוח התקופות שבהן נחקר. מאמר זה מציע לראשונה קריאה פמיניסטית משולבת ברומן, הכוללת התייחסות לאידאולוגיות הפמיניסטיות הליברליות, הרדיקליות והמטריאליסטיות העולות מתוך עיון תמטי. שלוש תמות-על נוכחות ברומן: החתירה תחת הממסד החינוכי המשמר והמקבע נחיתות של נשים; הצגתה של נשיות מפולשת, המבססת תפיסה חדשה של נשיות וגבריות, המשוחררת מסטראוטיפים חברתיים; ותפיסת חיי הנישואים כבסיס לשוויון בין המינים, שעתיד להוליד שוויון גם בין גזעים ומעמדות. התחקות אחר שלוש תמות-העל האלה מאפשרת לעמוד על חשיבותו של

הרומן החלוצי, ששדריו תקפים בראשית המאה ה-21 לא פחות ממה שהיו בסוף המאה ה-19.

היפה, הלא-מושג והקוויר: שלוש הצעות לקריאה מחודשת בספר הילדים הפיל שרצה להיות הכי מאת פול קור (אנגלית)
אתי גורדון גינזבורג

ספרות הילדים הישראלית אינה מרבה לעסוק במגדר. אמנם כבר משנות ה-80 ואילך אפשר למצוא ניצני ספרות ילדים קווירית גם בעברית, ואולם מספר ספרי הילדים העוסקים בנושאי מגדר וזהות מינית שאינה הטרו-נורמטיבית עדיין מצומצם להפליא. גם המחקר האקדמי בתחום מדדה מאחור, וקריאות קוויריות של טקסטים קנוניים, הנפוצות בקרב חוקרים אנגלו-אמריקאים, כמעט אינן בנמצא. לפיכך המאמר הנוכחי, המציע קריאה קווירית בספר ילדים מוכר ואהוב, הוא משום חידוש.

ספרו של פאול קור, **הפיל שרצה להיות הכי**, פורסם לראשונה ב-1993, והוא עדיין פופולרי. הספר מתאר פיל צעיר ועצוב המבקש להפוך לפיל צבעוני, משיג את מבוקשו, אבל נאלץ לוותר על הצבעוניות שהשיג בלחץ קהילת הפילים שהוא שייך לה. הספר נקרא בדרך כלל כסיפור התבגרות של פילון-ילד הלומד להשלים עם זהותו הפילית האפורה. אלא שבחינה מדוקדקת של האיורים המלווים את הסיפור מצביעה על סתירות בקריאה פשוטה זו. הקריאה המחודשת שמאמר זה מציע נדרשת לראשונה לסתירות האלה בסיפור, אגב התייחסות לפרטים באיורים שעד כה התעלמו מהם. המאמר מציע שלוש אלטרנטיבות פרשניות – אמנותית, גילית ומגדרית – לאופן שבו נקרא הסיפור עד עתה. קריאה זו חושפת ממד דכאני ודרישה לא מתפשרת לקונפורמיות מגדרית ועשויה להיות בעלת השפעה דרמטית על חוויית הקריאה בספרו של קור.

שינויי לשון בשבעים שנות תרגום: המקרה של אוהל הדוד תום

שוש שקד, מכללת אוהלו בקצרין

אסנת ארגמן, המכללה האקדמית לחינוך גורדון

הקלסיקה **אוהל הדוד תום**, שפורסמה לראשונה בשנת 1852, הייתה לרומן הנמכר ביותר של המאה ה-19 ולספר הנמכר ביותר בארצות הברית אחרי התנ"ך. הספר נמנה עם הקלסיקות המתורגמות ביותר לעברית, ולכן הוא מאפשר התבוננות רבת שנים אל שינויים שחלו בלשון תרגומיו.

מחקר זה יסקור שינויים שהתחוללו בעברית המתורגמת, דרך התבוננות בשבעה תרגומים ועיבודים של **אוהל הדוד תום** מהשנים 1952-2017. מטרת המחקר לבחון את השינויים הלשוניים במהלך תקופה של 70 שנה כמשאב נוסף לבחינת נורמות לשוניות, זיקות ותהליכים תרבותיים שבאים לידי ביטוי בלשון התרגום ומשקפים הלך רוח ותפיסות מוסריות-ערכיות שהיו נהוגות בכל תקופה. נעמיק התבוננות זו דרך הסוציו-פרגמטיקה ודרך הסמנטיקה.

עיון דומה בלשון תרגומים לאורך זמן נעשה בעבר למשל בעבודות של נחמה ברוך, דליה כהן-גרוס ורחל ויסברוד. מחקרים אלה נעשו מתוך התבוננות בשינויים שהתחוללו בתרגומים במרוצת השנים, בין השאר ביחסם של המתרגמים להיבטים חברתיים רגישים. ויסברוד, למשל, בדקה תרגומים של ביטויי גזענות, ובין השאר הציגה סטראוטיפים (לעתים גם חיוביים) על שחורים מתוך **אוהל הדוד תום**.

במחקר הנוכחי ביקשנו לבחון כמה מהבחירות הלקסיקליות בתרגומים ואת הרקע לבחירות הללו. הראינו למשל כיצד הבחירה בכינוי "כושי", נועדה לחדד את חומרתה של תופעת העבדות ולשקף את המציאות. בעיבוד של 1995 נמצא הביטוי "שחורים", כגילוי של לשון נקייה. בעיבוד זה הערך הדידקטי-החינוכי עובר כחוט השני לאורך הסיפור כולו, והכוונה הפרגמטית היא הימנעות משימוש בכינוי גנאי ובתוך כך להציג פעולות דיבור שמטרתן להוקיע את התופעה הגזענית ולסלקה. ב-2017 השימוש במילה "כושי" ובשמות התואר הנלווים לה, כדוגמת "כושי מטומטם", נועד לשקף את ניפוץ האידאולוגיה ההומנית שהעולם המערבי במאה ה-21 שואף לה.

התפיסה הקולוניאלית-הכלכלית הכרוכה בקונפליקט הגזעני ארוך השנים באמריקה של המאה ה-19 באה לידי ביטוי כבר בתחילת הסיפור בספרים המוקדמים (1952, 1969, 1986), למשל בתיאור המבנה המהודר שבו התקיים המשא ומתן על העבד השחור תום, שמטרתו להציג את העושר הכלכלי של המעמד העליון כאקספוזיציה לסיפור. בעיבודים משנת 1995 ו-2017 הפתיחה שונה לחלוטין מבחינה תמטית. נקודת המוצא של הסיפור בגרסה של יעל רון לרר (1995) היא היסטורית, ומטרתה להסביר את הבעיה המוסרית העומדת בבסיס הסיפור. ורטה-זהבי (2017) מציבה בפתיחה את העמדה הביקורתית כלפי העולם הקולוניאלי, ובד בבד מוצגים בה ערכי הלכידות המשפחתית וקדושת הפרטיות.